

В.Федяєва
м. Херсон

КУЛЬТУРА, ОСВІТА, ТРАДИЦІЇ У СІМЕЙНОМУ ВИХОВАННІ ЯК ОБ'ЄКТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У Сорбонській декларації (1998 р.), що є основою матеріалів Болонського процесу відзначено, що у процесі створення єдиного простору європейської вищої освіти “Національні особливості і спільні інтереси можуть взаємодіяти і підсилювати один одного...”. Головним, що має відрізнити національні системи освіти, є прояв у них національної культури.

Полікультурність у сімейному вихованні - досить складне на сьогодні явище. Враховуючи, що на території України проживали різні народи, а отже, сім'ї були багатонаціональними, то й виховання дітей у сім'ї було побудовано на принципі етнокультурності. Під етнокультурним спрямуванням ми розуміємо таку характеристику виховання в сім'ї, яка дає змогу визначити, як мета, завдання, зміст, форми сімейного виховання і навчання були зорієнтовані на розвиток і соціалізацію особистості як суб'єкта етносу і громадянина багатонаціональної країни, здібної до самовизначення в умовах сучасної світової цивілізації.

Виходячи з нових реалій сьогодення України, помітну роль відіграють дослідження в галузі національної історії і міжнаціональних відносин. Особливої актуальності набувають наукові дослідження культурно-історичних і духовно-національних сімейних традицій народу. Етнокультурна парадигма, яка акумулює певну систему звичаїв, традицій, вчинків, моралі, становить основу для формування етноосвітніх систем виховання і навчання. Недооцінювання етнокультурної парадигми може привести до втрати етнопедагогічної специфіки всієї системи виховання і навчання.

Входження України до Європейського освітнього простору висуває нові вимоги до навчання і виховання підрастаючого покоління. У вирішенні

цих завдань особливо зростає роль сім'ї з усією складністю та різноманітністю функцій, які вона виконує. Сім'я у своїй виховній роботі має спиратися на кращі досягнення національної та світової культури як в інтелектуальній сфері, так і у формуванні моральності, збереженні фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я нації. Ідея необхідності відродження втрачених традицій вітчизняної сімейної педагогіки не викликає сумніву. На особливу увагу заслуговують етнокультурні традиції виховання дітей та молоді в Україні взагалі, і в сім'ї, зокрема. Ці традиції в нашій країні достатньо складні, неоднозначні навіть ті, що мають певні протиріччя. Етнокультурні традиції сімейного виховання в Україні формувалися, з одного боку, як природній історичний шлях розвитку країни, з іншого, як руйнування сталих сімейних звичаїв і традицій, зміною їх іншою системою цінностей і пріоритетів.

Необхідність дослідження сімейного виховання з точки зору етногенези викликана тим, що, маючи специфічні етнокультурні особливості, кожна сім'я вибудовувала своє життя, свою модель сімейного виховання з урахуванням власних національних, конфесійних, соціально-економічних особливостей, що в кінцевому підсумку давало змогу сформувати на кожному історичному періоді певні звичаї і традиції.

Питання сімейного виховання посідали і посідають сьогодні чільне місце в історико-педагогічній науці України, в наукових дослідженнях відомих вітчизняних і зарубіжних учених (М. Драгоманов, І. Огієнко, О. Пчілка, С. Русова, Л. Чепіга, А.Макаренко, В. Сухомлинський, П. Каптерева, О. Водовозова, П. Лесгафт, П. Блонський та ін.).

Вчені сьогодення (І. Бех, В. Бондар, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко) в свої працях обґрунтовують необхідність поглибленого вивчення історико-педагогічних надбань України з питань сімейного виховання.

На сучасному етапі реформування суспільно-економічних відносин, загострення загальних проблем виховання в сім'ї, вивчення історичного досвіду з позицій сімейної педагогіки, реалізація традицій, звичаїв, методів і

прийомів виховання в сім'ї є нагальною актуальною потребою, що і визначила тему нашої публікації.

На важливість цих питань наголошував і Президент України В.А. Ющенко.

Аналізуючи питання становлення суспільних відносин, ми виходимо з того, що сім'я на всіх етапах була фундатором загальнолюдських гуманістичних цінностей, які, виявляючи універсальний характер, виходять за межі етнічних, релігійних, ідеологічних відмінностей. За основу свого дослідження ми взяли аксіологічний підхід у системі сімейного виховання, котрий передбачає створення таких ситуацій, за яких має відбуватися не протиставлення національних сімейних цінностей загальнолюдським гуманістичним, а їх взаємодія у виховному процесі.

Розвиток інституту сімейного виховання, виходячи з питань глобалізації та інтернаціоналізації соціальних процесів у світі актуалізує, з одного боку, питання збереження культурно-національних традицій сім'ї, з іншого, – створення умови для розуміння і прийняття світового соціокультурного простору.

Людина формується як особистість у певній системі суспільних відносин насамперед у сім'ї під впливом різних чинників, у тому числі і національних, засвоюючи прийняті в суспільстві і сім'ї норми і правила, які визначають у подальшому лінію її поведінки та вчинків. При цьому кожен етнос засвоює певну систему зразків поведінки, традицій, цінностей, уяви про світ і людину в ньому, таким чином володіє своєю культурою. Етнічна культура як засіб засвоєння дійсності реалізується у практичній діяльності людей: у виробничій та побутовій, художній та політичній, у науковій та навчальній тощо. Наступність національної культури здійснюється у процесі соціалізації особистості, її виховання і навчання, відповідно, механізм соціалізації забезпечує самовідновлення етносоціуму, духовне відродження (утвердження) одного покоління іншим.

Загалом сьогодні у науково-педагогічних дослідженнях акцентується увага на проблемах сталості й прийнятності, наступності поколінь на гуманістичних традиціях народу. Провідне місце серед них посідають сімейні традиції.

Латинське слово “traditio” означає передачу із покоління в покоління певного історичного досвіду: звичаї, порядки, правила поведінки. Сім’я, як і інші соціальні інститути, існує через відтворення традиції, відповідаючи певним зразкам діяльності, без яких неможливий її розвиток.

Традиція – “досвід, звичаї, погляди смаки, норми поведінки та ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління. Традиція – звичайна, прийнята норма, манера поведінки, усталені погляди переконання, узвичаєння, неписаний закон” [3, с.560].

Сімейним традиціям належить важлива роль у відтворенні культури і духовного життя, у забезпеченні наступності поколінь, у гармонійному розвитку суспільства та особистості.

Значну роль у духовному житті сім’ї відіграють традиційні свята як загальнодержавні так і сімейні: дні народження, повноліття, весілля, народження дитини, срібне та золоте весілля тощо.

Сімейні стосунки на всіх етапах розвитку суспільства збагачувалися новими традиціями, на які великий вплив мали соціально-економічний, ідеологічний, культурний, історичний та міжнародний чинники.

Це дає змогу з позиції історизму говорити як про прогресивні традиції, так і про такі, що мають дещо застарілий характер: прояви домострою, патріархальне ставлення до жінки, надмірне вживання алкоголю на сімейних святах, тощо.

Також необхідно підкреслити, що досить значний вплив на становлення інституту сімейних традицій мають етнокультурні та соціокультурні особливості кожної країни, народу, нації, етносу. Тим більше, що в багатонаціональних країнах вони один одного доповнюють, збагачують, дають поштовх до формування розумного режиму життя з

певними правилами та звичками, які в подальшому стають постійними, звичними, простими і виконуються вже майже автоматично. Наприклад, у вихідні дні всі члени родини збираються на сімейну раду. Такі ради є традиційними, як і подорожі, прогулянки, обговорення книг тощо. Добрі традиції об'єднують сім'ю, дозволяють зберегти та продовжити зерна розумного, доброго, вічного, які старше покоління зберегло для виховання підростаючого покоління.

І якщо ця традиція глибоко проклала свої коріння у минуле, тим вона сильніша і має більший виховний вплив. Різні форми збереження, накопичення і збагачення традицій, інтелектуального і духовного потенціалу нації складають унікальний внесок кожної нації у загальнолюдську цивілізацію.

Сім'я, як носій культурних традицій, може зберегтися і розвиватися при збереженні, взаємодії і прогресі етносів, їх мови і культури. Сімейне виховання, завжди включало і буде включати національну складову, оскільки одне із виховних завдань сім'ї – збереження і засвоєння як світової, так і національної культури.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття поставив на порядок денний питання пошуку ефективних шляхів розв'язання проблеми сімейного виховання, ефективного використання традицій народної культури у вихованні молоді. Це зумовлено низкою причин, серед яких виокремлюють один із чинників – недооцінювання у сімейній педагогіці культурного багатства народів України у радянській системі виховання взагалі і в радянській сім'ї зокрема.

Духовне, моральне формування особистості відбувається у процесі засвоєння нею суспільно-історичного досвіду людства, у процесі предметно-практичної діяльності і засвоєння норм соціально-етнічних відносин і загальнолюдських гуманістичних взаємовідносин загалом. Ці норми чітко зафіксовані і в народних традиціях, моральних законах релігійних культур і виступають як взірці, в яких у концентрованому вигляді об'єднані кращі

характеристики, якості особистості, моральні еталони, прийнятні у соціумі. У традиціях фіксуються історично сталі норми та принципи, стосунки, взаємостосунки, ідеали, що затвердились в соціумі, які забезпечують їх життєдіяльність та функціонування.

Виступаючи як колективна пам'ять, традиції є невід'ємною складовою, елементом етнічної свідомості. К.Д. Ушинський відзначав, якщо виховання не хоче бути бездієвим, то воно має бути народним, повинно бути пронизане народністю [9].

У філософській літературі традиція розглядається як особливий закон, оскільки він є стійким, таким що повторюється. Якщо здійснити аналіз різних сфер життєдіяльності сім'ї, то можна дійти висновку: вони вибудовуються відповідно до різних типів, певних зразків, які відтворюються кожним новим поколінням і регламентують створення нової сім'ї; подружні та батьківські стосунки, умови домашнього господарювання, організації відпочинку тощо.

Відповідно, аналіз наукової літератури свідчить, що традиції передаються із покоління в покоління, адаптуються до умов сучасного життя. Вони в своїй основі відповідають вимозі постійно сприяти зміцненню сімейно-родинних стосунків на засадах любові, добра, взаємоповаги, готовності прийти на допомогу іншим.

Призначення традиції в галузі сімейної педагогіки є такою, що дає змогу розв'язання проблем сьогодення, врахувавши колективний історичний досвід виховання дітей у сім'ї.

Історичний досвід, реальне життя сьогодення свідчать про недопустимість як абсолютизації традицій, так і їх штучному гальмуванні.

Традиція не є чимось вічно сталим, нерухливим.

Аналіз наукової літератури з питань сімейної педагогіки свідчить, що в теорії і практиці виховання дуже часто термін "традиції" та "звичаї" використовуються як синоніми.

На нашу думку, таке трактування не є правомірним. Ці поняття мають певну єдність, що проявляється через їх загальні соціальні функції, а саме: сприяють стабілізації існуючих у суспільстві стосунків і здійснюють відтворення цих стосунків у житті нових поколінь. Але ці функції у практичній діяльності здійснюються різними шляхами, формами, прийомами та методами.

Так, звичаї, реалізуються у житті шляхом детальних приписів кожної дії в конкретних ситуаціях (звичай догляду за дітьми, поведінки у громадських місцях, колискова пісня тощо).

Зрозуміло, кожен звичай має своє змістове визначення, певне правило, певний порядок і послідовність того, що треба і не треба робити у кожній конкретній ситуації. Але вона не дає відповіді на запитання – якою має бути людина?

Традиція є виразником цінності сім'ї (виховання дитини на традиціях гуманного ставлення до старших, до навколишнього середовища і на традиціях свободи і відповідальності особистості). Таким чином, сімейні цінності визначають характер, зміст, форми прояву традиційної поведінки. Отже, традиція не розкриває детальну регламентацію поведінки дитини, її вчинку, вона не нормує кожну конкретну життєву ситуацію, дає простір свободі власного розв'язання проблем.

Наприклад, візьмемо таку характерну особливість для українців, як гостинність.

Її реалізація у різних сім'ях визначається по-різному (цінностями сім'ї): для одних – головне – піклування про їжу, для інших – спілкування, а може і поєднання цих двох складових.

Навіть така відмінність дає змогу говорити, що звичаї формують у більшості своїй прості, для яких характерною ознакою є дія, що виконується автоматично (звичаї, колискової пісні, вітання з ранку, етапного, у сільській місцевості – вітання навіть незнайомих людей).

Звичаї, будучи простими, регулюють соціальні стосунки, які міцно, увійшли в життя, передавались із покоління в покоління.

Історичний досвід виховання дітей у сім'ї свідчить, що життя постійно змінюється із зміною соціально-економічного розвитку суспільства і звичаї, як засіб виховання може бути не завжди досить ефективним.

Що ж стосується традицій – то вони є більш динамічними, дають змогу особистості, особливо дітям і молоді обирати найбільш оптимальний шлях розв'язання проблеми в певних життєвих ситуаціях. Навіть можна говорити, що традиції формують у дитини певну спрямованість на гарні вчинки, стосунки, ставлення до навколишнього середовища (соціального, екологічного, культурологічного).

Через традиції і звичаї здійснюється соціалізація особистості. Тим більше що традиції формуються на основі звичаїв і в них є віддзеркалення етнічних, національних, культурних, соціальних, релігійних, навіть професійних особливостей сім'ї. В основі такої сімейної традиції лежить певний досвід, цінність, норма, ідея сім'ї. Ці складові багатофункціональні, настільки й багатофункціональні традиції у своїй виховній сутності.

Відповідно від цінностей сім'ї залежить вплив традиції на виховання дітей: позитивне, негативне, конструктивне, деструктивне, стереотипне не стереотипне тощо. Таким чином можна говорити про традицію реальну, суттєву, змістовно наповнену, або нереальну (ілюзорну).

У своїй більшості традиції реалізуються як свято. Навіть таке свято як день народження в одних родинах є радістю для дитини, в інших – зовнішній атрибут сім'ї.

Збагачення змісту сімейних традицій сприяє повноцінній організації життєдіяльності сім'ї, забезпечує високий рівень взаєморозуміння і взаємостосунків батьків і дітей, старших і молодших, братів і сестер.

У кожного з народів, що населяли і населяють Україну, склалася своя характерна система правил і норм поведінки у сім'ї, яка дійшла до нас через етнопедагогіку. Наші попередники емпіричним шляхом накопичували

великий арсенал виховних засобів, який, на жаль, не повною мірою використовується в оновленій системі виховання України.

Відкритість сучасного українського суспільства іншим культурам, поширення інформаційних технологій, розширення міжнародної співпраці сприяє тому, що в свідомість проникають ідеї і цінності, що не відповідають моральним нормам, які є прийнятними для тих чи інших народів. Це викликає необхідність відмежування нових поколінь громадян від бездуховності через залучення до народних витоків. У сучасній українській системі освіти і виховання підвищується роль етнопедagogіки, яка є фундатором національної освіти.

Актуальне завдання державної політики – зробити актуальними традиційні сімейні цінності, а завдання освіти – об'єднати академічну і народну педагогіку в єдиному напрямку виховання людини.

Так, сімейні традиції виступають основним засобом трансляції соціально-культурних цінностей, норм сім'ї, сприяють підвищенню ефективності сімейного виховання; дають змогу сім'ї тісно співпрацювати з усіма соціальними інститутами, причетними до організації виховання дітей та юнацтва.

Саме така співпраця з позиції історизму може бути об'єктом подальших наукових пошуків.

Література:

1. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. – К., 1994 – Кн. 1. – С.45
2. Мид М. Культура и мир детства. – М., 1988
3. Новий тлумачний словник української мови/ Укладачі: В.Яременко, О.Сліпушко. – Київ: видавництво “Аканіт”. – 2003. – С.560
4. Родинна педагогіка/ А. Марушкевич, В.Постовий та ін. – К., 2002
5. Родинно-сімейна енциклопедія / За заг. ред. Ф.Арват та ін. – К., 1996. – 409 с.

6. Стельмахович М. Народна дидактика. – К., 1985
7. Стельмахович М. Народна педагогіка. – К, 1985
8. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. – К., 1978
9. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. – К., 1954. – Т. 1. – 253 с.

